

TÜRKİYE’DE KENT SOSYOLOJİSİNİN TEMELLERİNE BİR BAKIŞ: HİLMİ ZİYA ÜLKEN VE ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU KARŞILAŞTIRMASI

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de kent sosyolojisinin sistematik ve rasyonel olarak başladığını öngördüğümüz ilk dönemlere bakılmaktadır. Aslında sosyolojinin ülkemize girişinden fazla bir zaman geçmeden kentle ilgili çalışmaların ve kenti analiz etme metodlarının araştırılmaya başlandığı görülmektedir. Gelecekteki dönemin kırsal şehirlerinden modern dönemin önemli kent ve metropollerine geçiş ülkemizin toplumsal yapısında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Haliyle biz toplumbilimcilerin görevi de bu yenilik ve değişmeyi analiz ederek var olan durumun avantaj ve dezavantajlarının ortaya konması ve sorunlu alanların çözülmesine dair stratejiler üretmektir. Bu anlamda çalışmamıza ülkemizde kent sosyolojisinin ilk çalışmacılarından olan Hilmi Ziya’nın İstanbul Belediye Mecmuasında yayınlanan kent sosyolojisiyle ilgili makalelerinin ve Ziyaeddin Fahri’nin Karabük ve Adapazarı şehirlerini analiz ettiği makalelerinin konu ve temaları özetlenerek, iki fikir adamının kentleri araştırmasına dair analiz ve metod yöntemleri tartışılıp, benzer ve farklı yönleri ortaya konularak karşılaştırma yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent Sosyolojisi, Hilmi Ziya ÜLKEN, Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 4 / SAYI 3 /
TEMMUZ 2021

**Sorumlu Yazar
Corresponding Author**

Bülent KARA
Prof. Dr., Niğde Ömer
Halisdemir Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü,
bkara@ohu.edu.tr

**Gönderim Tarihi
Received**
20.05.2021

**Kabul Tarihi
Accepted**
02.08.2021

Atf
KARA, Bülent (2021).
“Türkiye’de Kent
Sosyolojisinin
Temellerine Bir Bakış:
Hilmi Ziya Ülken ve
Ziyaeddin Fahri
Fındıkoğlu Karşılaştırması”, *Uluslararası
Türk Dünyası
Araştırmaları Dergisi*,
(4/3), 31- 46.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

A LOOK AT THE BASICS OF URBAN SOCIOLOGY IN TURKEY: COMPARISON OF HİLMİ ZİYA ÜLKEN AND ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU

Abstract

In this study, we look at the first periods that we foresee that urban sociology started systematically and rationally in Turkey. In fact, it is seen that the studies about the city and the methods of analyzing the city began to be investigated not long after the introduction of sociology into our country. The transition from the rural cities of the traditional period to the important cities and metropolises of the modern period has caused important changes in the social structure of our country. Consequently, the task of sociologists is to analyze this innovation and change, to reveal the advantages and disadvantages of the current situation and to produce strategies to solve problematic areas. In this sense, we summarize the subjects and themes of the articles on urban sociology published in the Istanbul Municipal Assembly by Hilmi Ziya, one of the first researchers of urban sociology in our country, and the articles that Ziyaeddin Fahri analyzed on the cities of Karabük and Adapazarı, and the analysis and method methods of the two intellectuals on the study of cities, Comparison is made by revealing similar and different aspects.

Key Words: Urban Sociology, Hilmi Ziya ÜLKEN, Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU

Giriş

Genel kanı itibariyle 16. Yüzyıl itibariyle artış gösteren bilimsel gelişmeler beraberinde aydınlanma dönemini doğurmuş, bu yenilik ve gelişmeler geleneksel olan kırsal yerleşimlerin önemini görece azaltarak kırsal alandan kentsel alana göçü hızlandırmıştır. Modernleşme dediğimiz süreçle birlikte büyük kent ve metropollerde daha çok insan bir arada yaşamak zorunda kalmıştır. Kırsaldan kente göçün hızlı ve düzensiz oluşu bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir (işsizlik, çocuk suçluluğu, gecekondulaşma vb.). Tıpkı sosyolojide olduğu gibi onun alt bir alanı olan kent sosyolojisinin de ilk ortaya çıkış sebeplerinden biri olarak bu sorunları anlama ve çözme gayretleridir. Tabi ki bu alan sadece sorun çözmek için ortaya konulan bir disiplin değildir. Aynı zamanda nasıl daha iyi, çağdaş ve sürdürülebilir

kentler inşa edip onları devam ettirebiliriz? Sorusuna da cevap bulmayı amaçlayan bir disiplindir.

Bu noktada çalışmada Türkiye’de kent sosyolojisinin ilk temsilcileri olarak sayabileceğimiz Hilmi Ziya ve Ziyaeddin Fahri’nin bu alana dair çalışma ve analizi karşılaştırmalı olarak aktarılacaktır. Her yazarın alana dair çalışmalarının konu ve temaları özetlenip ortak yönleri ortaya konup, devamında farklılık noktaları vurgulanmaktadır. Bu iki düşünür ülkemizde bu alana sistemli ve rasyonel bir şekilde eğilen ilk isimler olması sebebiyle önemlidirler. Ayrıca iki ismin kente bakışlarını ve kent tanımlarının hem ortak yönleriyle hem de farklı yönleriyle ele almak benzer çalışmalara da ilham olması açısından önemlidir.

1. Hilmi Ziya ÜLKEN’in Kent Sosyolojisi Yazılarının Açıklanması

1.1. Şehir İçtimaiyatına Giriş

Ülken, şehir ve sosyoloji konusuna girmeden önce geçici olarak şöyle bir şehir tanımı yapmıştır: “Şehir çeşitli toplumsal tiplere dahil olarak her birinde ayrı bir rol oynayan ikincil bir toprak cemiyetidir” (Ülken, 1931-1934). Ülken bu makalesinde tek bir şehir tanımı yapılmasının zorluğuna da dikkat çekerek fark yoğunluk, işlevsellik ve çeşitlilikte şehrin var olduğunu belirtmektedir.

Ona göre bir şehrin en belirleyici özelliklerinden biri üretim faaliyetlerinin yoğun oluşudur. Bu yargının bir benzeri Fındıkoğlu hoca da karşımıza çıkmaktadır. Fındıkoğlu da bir yerin şehir olabilmesinin önemli özelliklerinden birini o şehirdeki sanayinin gelişmesine dayandırmaktadır. Ülken’e göre bir şehir tanımı yapılırken şu iki nokta kaçırılmamalıdır: “yapılan tarif bütün şehir tiplerinde bulunmalıdır. İkincisi ise sabit olmalı yani değişmemelidir” (Ülken, 1931-1934).

Ülken’e göre şehir sosyolojisi (içtimaiyatı) bir cemiyeti incelerken gözlem ve karşılaştırma yöntemlerini kullanır. Aynı zamanda Ülken şehircilik (urbanisme) ve şehir sosyolojisi arasında ayırım yapar. Ona göre şehircilik, şehirlerin nasıl kurulması ve nasıl en mükemmel, en sıhhi ve en güzel olması gerektiğini

söylerken, şehir sosyolojisi şehirlerin sadece ne olduğunu hangi bünye ve işlevlere sahip olduğunu araştırır (Ülken, 1931-1934).

Ülken'e göre şehir sosyolojisi üçe ayrılır. Birincisi şehrin harici ve dahili bünyesine, ikincisi şehirlerin çeşitli siyasi bünyelerde oynadığı role, üçüncüsü şehir dahilindeki fonksiyonlara ait analizlerdir. Bunlardan birincisine şehrin morfolojisi, ikincisine şehrin ilerlemesi, üçüncüsüne de şehrin fizyolojisi diyebiliriz (Ülken, 1931-1934).

1.2. Şehir İçtimaiyatı II

Bu makalede şehirler dâhili bünyesine göre sınıflandırıldıktan sonra, en basit ve en ilkellerinden itibaren dâhili bünyelerine ve oluşum sebeplerine göre analiz edilmektedir. Ülken şehirleri sınıflandırırken iki ikili bir sistem kullanmaktadır.

1- Birlik ve Beraberliği Bozulmamış Şehir (Tefaruk Etmemiş)

İşlevleri açısından bir bölünmeye uğramamış yerel parçalardan oluşan bir şehir tipidir. Geleneksel ve ortaçağ şehirleri örnek olarak gösterilmektedir. Bu tarz bir sınıflandırmaya aslında Durkheim'in mekanik-organik dayanışma, Tönnies'in cemaat-cemiyet ayrımından aşınayız.

2- Birlik ve Beraberliği Bozulmuş Şehir (Tefaruk Etmiş)

Bu şehir tipinde ise bireyler arası ilişkiler daha resmîleşerek sıcak samimi ilişkiler yerini bürokratik bir ciddiyete bırakmıştır. Günümüz modern şehirleri bu türe örnek olarak gösterilmektedir. Bu gibi şehirler daima karmaşık toplumsal yapılarla sahiptir. Yine bu tarz şehirlerde iş bölümü ve uzmanlaşma önemli yer tutar. Bu şehirler işlevleri itibariyle 3'e ayrılırlar.

1- Siyasi İşlevi Hâkim Olan Şehirler

Başkentler, federal devletlerin merkezleri bu sınıfa dahildir. Toplumunu memurlar ve küçük sanayi kuruluşları oluşturur.

2- Sanayi İşlevi Hâkim Olan Şehirler

Ağır sanayi üretiminin yoğun olduğu şehirlerdir.

3- Ticari İşleve Sahip Şehirler

Ekonomisinin büyük bir kısmını ticaretin oluşturduğu şehirlerdir.

1.3. Şehir Sosyolojisi III- (Şehrin Bünyevi Analizi)

Bu makalede var olan bir ilişki tarzının karmaşıklaşmasından doğan şehirler analiz edilmektedir. Daha açık belirtmek gerekirse geleneksel toplumlarda olmayan hatta gerekte olmayan işbölümü ve uzmanlaşma kavramlarıyla aslında karmaşıklaşma kastedilmektedir. Tabii buradaki karmaşıklaşma sadece ekonomik anlamda değil sosyal ilişkiler anlamında da bir değişim ve dönüşüm kendini göstermektedir. Ülken’e göre bu tarz bir karmaşıklaşma çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir bölgenin başka bir bölgeye katılmasıyla oluşan bir birleşme olarak ya da artan nüfusla birlikte meydana gelen bir karmaşıklaşmadan bahsedilmektedir. Ülken’e göre, bu karmaşıklaşma olgusu beraberinde birlik ve beraberliği bozulmuş şehir tipine doğru bir ilerleyişe sebep olmaktadır.

1.4. Şehir Sosyolojisi IV (Şehrin Bünyevi Analizi)

Ülken bu makalesinde tefaruk etmiş ve tefaruk etmemiş (birlik beraberliği bozulmuş ve birlik beraberliği bozulmamış şehir) şehir tiplerini analiz etmektedir. Ülken’in bir önceki yazısında da değindiği gibi bu iki şehir tipi onun kent sosyolojisi çalışmalarında önemli bir yeri teşkil etmektedir. Ülken’e göre birincil ve samimi ilişkilerin ve beraberliklerin olduğu tefaruk etmemiş şehir tipiyle, işbölümü ve uzmanlaşmanın beraberinde getirdiği tefaruk etmiş şehir tipi bize klasik sosyologların yaptığı “geleneksel” ve “modern” ayrımını hatırlatır.

Birlik ve beraberliğini yitirmiş (tefaruk etmiş) şehir tipi bünyesi itibariyle tefaruk etmemiş şehir tipine benzemektedir. Fakat işleyiş tarzıyla ondan ayrılır. Sanayi fonksiyonları geniş yer tutar. İş bölümü ve uzmanlaşmanın varlığı şehrin tefaruk etmiş olmasının sebeplerindedir.

Ülken’e göre tefaruk etmiş şehir tipi, tefaruk etmemiş şehir tipinin karmaşıklığıyla oluşabileceği gibi, yeni baştan da oluşabilir. Fakat Ülken’e göre tefaruk etmiş şehirler genelde tefaruk etmemiş şehirlerin karmaşıklaşmasıyla oluşurlar.

Tefaruk etmiş şehir tipinde varolan işbölümü ve uzmanlaşma ile kentin yalnızca iktisadi bir özelliği olmadığını aynı zamanda askeri ve siyasi bir merkez olduğunu da gösterir. Tefaruk etmemiş kısım dar ve mahalli bir dairenin iktisadi ve siyasi

merkezi olduğu halde, tefaruk etmiş kısmın fonksiyonu çok daha geniş ve yaygındır. Tefaruk etmemiş şehrin hukuku köy hukuku iken, tefaruk etmiş şehrin hukuku ticari hukuktur.

Son olarak Ülken'e göre tefaruk etmiş şehir tipi iki türde meydana gelir. Öncelikle tefaruk etmemiş bir şehirde artan işbölümü ve uzmanlaşmayla yani "karmaşıklaşmasıyla", ikincisi ise yeni baştan bir şehrin doğrudan karmaşık bir yapıda kurulmasıyla meydana gelmektedir.

1.5. Şehir Sosyolojisi ve Şehrin Gelişimi

Ülken şehir analizlerinde şöyle bir sıra izlemektedir.

1-Tarih öncesi devirde şehir

2-İlk zaman medeniyetinde şehir

3-Orta zaman medeniyetinde şehir

4-Yeni ve son zaman medeniyetlerinde şehir

1-Tarih öncesi devirde şehir: Mağaralarda, nehir ve göl kenarlarında ve üstlerinde oluşan şehir benzeri yapıların bulunduğu zaman dönemidir. Mesela İrlanda ve İskoçya'da "crannog" ismi verilen insan eliyle yapılmış mesken adaları mevcuttur.

2-İlk zaman medeniyetinde şehir: Buradaki şehir tiplemesine örnek olarak Eski Mısır, Eski Yunan ve Roma şehirleri örnek verilmektedir. Şehrin dahilinde çiftçilik, hatta çobanlık devam etmektedir. Evler sıklıkla ahşaptır. Bu tarz şehirlerde tarih öncesi devirlerden daha öncesi devirlerden daha ileri bir kültür birikimi ve bilimsel gelişim mevcuttur.

3-Orta zamanda şehir: Orta zamandaki İslam şehirleri (Bağdat, Basra Kufe vb.) bu tipe örnek olarak gösterilmektedir. Abbasiler zamanında şehir hayatı önem kazanmaya ve köy hayatı ve geleneğiyle zıtlık oluşturmaya başladı. Bağdat, Basra, Kufe, Fastat şehirlerinin kuruluş zamanlarına, fiziksel, ekonomik ve coğrafi özelliklerine değinilmektedir. Bu gibi şehirlerde genelde memur kesim ve saray halkı yaşamaktadır. Kısmen de olsa tarım ve hayvancılık da devam etmektedir. Hakiki bir şehrin duvarlarının topraktan değil, tuğla ve taşlardan oluştuğu belirtilmektedir.

Ülken bu makalesinde tarihi sıra itibariyle 3 dönemin şehirlerinin genel oluşum ve gelişme evlerinden bahsetmektedir.

1.6. Şehir Sosyolojisi VI Şehrin Tekamülü

Ülken bu makalesinde ortaçağ şehir, ortaçağ sonrası şehir ve çağdaş dönemde şehir olmak üzere üçlü bir karşılaştırmalı analiz ortaya koymaktadır. Son olarak “payitaht” kavramından hareketle başkent’e değinmektedir.

Ortaçağda Şehir: Bu dönemdeki şehirlerin bir kısmı Roma imparatorluğu zamanında kalmadır. Her şehrin kendine özel belediye kuralları ve meclisleri vardır. Güvenlik amacıyla şehirlerin etrafı surlarla kaplıdır. Bu yüzden ki insanlar çok küçük bir kale kentin içine sıkışıp kalmaktadırlar. Sokaklar dar, toprak arazisi çok sınırlıydı. Kanalizasyon ve su yolları tertibatı yoktu. Sokak aydınlatmaları yoktu. Yangın ve veba bu şehirleri yok eden iki önemli sebebi.

Ortaçağ Sonrasında Şehir: İtalya’da başlayan Rönesans şehirlerin gelişmesinde de önemli bir rol oynadı. Sanayi ve ticaret daha gelişmiştir. Sokaklar haliyle daha geniş ve düzenlidir. Üsttekinin zıttı denebilir.

Muasır Şehrin Oluşumu: Bu tarz şehirler iki ayırt edici özellik mevcuttur. İlki şehrin merkezidir. Diğer ise şehrin sınırındır. Bu şehirlerin toplumu burjuva, küçük burjuva ve işçiler oluşturmaktadır. Muasır şehirlerin belirgin örneklerinden biri payitahtlardır.

Payitaht (Başkent): Başkenti olmayan bir devlet düşünülemez. Payitaht gerek askeri gerek ekonomik gerekse de kültürel bir merkezdir. Spencer gibi düşünürlere göre payitaht yapan bir devletin beyni gibidir. Payitahtlar doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Doğal Payitaht: Londra ve Paris gibi devletin merkezi önceden mevcut bir şehirde kurulursa buna denir. Yapay ise önceden hiçbir oluşumun bulunmadığı bir yerde birden bire oluşan şehirlerdir. Ülkeler yıkılsa ya da payitahtlar değişse bile eskiden payitaht olan şehirler eğer ticaret ve sanayi konusunda sürdürülebilir bir üretim noktasına ulaşmışlarsa başkentlik vasıfları ellerinden alınsa bile hala ticaret ve ekonomide önemli merkezler olarak devamlılıklarını sürdürmektedirler.

1.7. Belediye Tenbih ve Yasakları Güvenilen Esaslar

Bu makalede genel olarak belediyenin insanların yaşamını kolaylaştırma ve tehlikeden uzak tutma yolunda aldıkları bir takım önlem ve uyarılar anlatılmaktadır. Belediye halkının can, mal ve namus güvenliğini sağlamada ve refahını arttırmada en önemli görev ve yetkilere sahip kurumlardır. Tabi bu yetki ve sorumluluk karşılıklı da olmak zorundadır. Şöyle ki halkında belediyenin emir ve yasaklarına riayet etmeleri de belediyenin huzuru ve refahı arttırmasını kolaylaştırıcı sebeplerdendir.

Örneğin Ülken şu tarz örnekler verir. Her türlü bulaşıcı ve öldürücü hastalıklara ve o hastalıkları doğuran hallere karşı tedbir alması gereken en önemli kurum belediyelerdir. Belediyeler halkın sağlığını bozan ya da bozması muhtemel olan yerleri kapayabilir. Ayrıca bozuk ve çürük mal ve yiyecek satan dükkanları da kapayabilir.

1.8. Şehrin Ekonomik İşlevi 1

Ülken bu yazısında çağdaş şehirlerin en önemli işlevlerinden biri olarak ekonomi olgusunu görmektedir. Ona göre bir yöreye kent diyebilmemizin temel gerekçelerinden biri yöredeki yoğun iktisadi ve sanayi üretim ve ticarettir. Tabi buradaki üretim geleneksel üretim değil işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı bir kapitalist üretimdir.

Şehirler geliştikçe onların ekonomik işlevleri tarımdan sanayiye doğru bir geçiş göstermektedir. Çağdaş şehirlerin ekonomik işlevi tamamen sanayileşir. Sanayinin işlevleri uzmanlaşma ve işbölümü olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

1.9. Şehrin İktisadi Fonksiyonu 2

Ülken bu yazısında son yazısının konusu olan şehrin ekonomik işlevini anlatmaya devam etmektedir. Ona göre şehrin ekonomik gelişiminde görülen önemli durumlardan biri sanayinin giderek adem-i merkezileşmesi ve çevreye yayılmasıdır. Şehirler büyüyüp hacmi ve nüfusu arttikça bu durum daha çok karşımıza çıkmaktadır. Sanayinin ilk ortaya çıkışı merkezde iken zamanla bu sanayi kuruluşları çevreye doğru yer değiştirmektedir. Ülken burada liberal ekonominin ülke ekonomisi ve sanayisini önemli ölçüde kalkındırdığı sinyalini vermektedir.

Bazı düşünürlere göre şehir sanayisinin devletten görece bağımsız girişimcilerin ortaya çıkması şehrin kapitalist bir yapı kazanmasının önünü açmıştır.

2. Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU’NUN Kent Sosyolojisi Yazıları

2.1. Karabük’ün Teşekkülü ve Bazı Demografik ve İktisadi Meseleler

Fındıkoğlu konuyla ilgili bu ilk makalesinde Karabük şehrini öncelikle coğrafik ve demografik açıdan anlatmaktadır. Aynı zamanda şehrin kelime kökenine de inmektedir. Son olarak ise ilk ağır sanayi fabrikasının niceliksel özelliklerinden bahsetmektedir.

Fındıkoğlu’na göre Karabük’ten bütün sosyal ilimler bahsedebilirler. Yalnız her bir hareket noktası, metodolojisi başkadır. Biz burada sosyolojik görüşü, yani bir şehrin morfolojik ve fizyolojik gelişmesini, daha başka bir ifade ile içtimai politikacı ve işletmecinin sahasına koyacak olursak mazur görürüz. Kaldı ki bu kayma çok tabidir ve arzu da edilir.

Makalenin devamında hoca “Karabük” isminin nereden geldiğini aktarmaktadır. “Karabük! Bu seneki sosyoloji dersimizin bir kısmı toponomik ve antroponomik sosyoloji ile alakalı olduğuna göre isterseniz önce bu yeni sanayi şehrimizin adı ile söze başlayalım. İki unsurdan ibaret olan şehir adının birinci unsuru, yani “Kara” tabiat parçaları üzerinde yerleşen ve tabiata cemiyetin damgasını basan insanoğullarının sık sık başvurdukları bir sıfattır ve Türk toponomisinde ehemmiyetli bir yer işgal etmektedir. Başka milletlerin toponomilerinde, yer adlarında da rastlanan bu sıfat, Karabük’ün “Bük”lerinin, yani çalılık ve fundalıklarının karaltısı karşısında kullanılmış olmalıdır.”...

Cumhuriyet Devrinin demiryolu politikası Ankara’yı Zonguldak’a bağlarken bir küçük istasyona ad verilmesi esnasında iki kilometre ötedeki bu köy mahallesi adı, yani Karabük ismi kullanıldı.”

Fındıkoğlu bu noktadan sonra bir kenti meydana getirip ayakta tutan en önemli olanaklardan biri olarak gördüğü sanayi kurumuna önem vermektedir. Karabük özelinde de bu sanayi kurumu tabi ki Demir Çelik İşletmeleridir(D.Ç.İ.).

D.Ç.İ., bilindiği üzere 3460 sayılı kanuna dayandırılarak Sümerbank tarafından Soğanlı-Araç nehirlerinin birleştiği noktada müthiş bir sıtma kaynağı olduğu Oğlebeli köyü ihtiyarları tarafından anlatılan çeltik tarlaları sahası içinde 03.04.1937 de atılmıştır. 1 Haziran 1939 da işletmeye açılmış, ilk ağır sanayi müessesemizdir. 1937-1961 arasında devam eden kuruluşa İngiliz Brasser (1937), Alman Zahn (1944: Sulfirik Asit), Alman Didier (1952: KOK 2), keza Alman Lurgi (1953: Sin-ter), yine Alman Guthoffnungungshütte (1954: Boru) firmaları katılmıştır.

Sonuç olarak Fındıkoğlu kent sosyolojisi başlığı altında analiz etmeye çalıştığı Karabük şehrinin maddi zemin üzerine birtakım betimlemeler yaparak ikinci makalenin konusuna yol açmıştır.

2.2. Karabük'te Sanayileşmenin İktisadi ve İctimai (Sosyal) Tesisleri

Birinci makalede Karabük'ün en geniş manasıyla, iktisadiyatını aktardık ve coğrafi zemin üzerindeki nüfus birikmesini, şimdi bu iktisadiyat, temeli üzerindeki sosyal meselelerine geçiyoruz. Fındıkoğlu bu yazısında ekonomik mahiyetli yenilik ve meydana gelen değişmelerin önemine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda bu değişimler yalnızca ekonomik alanda kalmamakta sosyo-kültürel alanın da değişmesine vesile olmaktadır. Karabük'e gelen büyük sanayinin etkilerinden bazılarını gösterecek olursak;

2.2.1. Büyük Sanayinin Ticari ve Zirai Tesirleri

Karabük'ün iktisadi durumu umumiyetle ve doğrudan doğruya D.Ç.İ. ile ilgilidir. Şöyle böyle 7000 civarında olan D.Ç.İ. personelinden başka, şehirde yaşayan 25.000 insanın büyük bir kısmı da fabrika ile alakalıdır. Mevcut ailelerin %80'i fabrikaya mensup şahıslar tarafından iase ve ihata edilmektedir, işletmenin bir ayda personeline ödediği meblağın 3,5 milyon liradan ibaret olduğunu söylemek yeter. Bu paranın mühim bir kısmı Karabük piyasasında kalmaktadır. İşletme mensupları işçilerde dahil olduğu halde umumiyetle tasarruf yapabilecek durumdadırlar.

D.Ç.İ. ve Orman İşletmeleri'nin çeşitli materyal ve ihtiyaçlarının gereksinimi de Karabük tüccarları tarafından temin

edilmektedir. Bu da yörenin ekonomisine ayrı bir artıdır. Bu yüzdendir ki gelişen ticaret ve sanayiyle birlikte şehir de büyümeye ve kentleşmeye başlamaktadır. Demir-Çelik fabrikalarının yanında şehirde orman işletmeleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu iş kollarına rağmen bölgede hayvancılık o kadar gelişmiş değildir. Halkın kendi ihtiyaçları için tarım ve hayvancılık yapımlarına rağmen bir ticari potansiyele sahip olduğu söylenememektedir.

2.2.2. Büyük Sanayinin Münakaleye (Ulaşım) Tesiri

Gelişen sanayi ve ticaret ürünlerinin daha hızlı ve kolay şekilde ulaştırılması gerekli kılınmıştır. İlk ağır sanayi kurumunun temellerinin atıldığı 1937 yılından itibaren bilhassa Karabük- Ankara, daha sonra Karabük-İstanbul arası insan geliş ve gidişi bir mesele teşkil etmeye başlamıştır. Her ne kadar Karabük adına ilk defa tanınma fırsatı veren şimendifer, her iki istikametteki yolcu için elverişli olmuşsa da zamanla 1) sürat ve 2) Ücret bakımlarından kara nakliyatçılığı belirmiş, böylece Karabük’te Türkiye’deki genel tren-otobüs rekabeti içinde yer almıştır.

2.2.3. Büyük Sanayi ve Teknik Öğretim

Gelişen ağır sanayi beraberinde kendisi için çalışacak hem kalifiye hem de ara eleman ihtiyacını Karabük ve yakın şehirlerden temin etmektedir.

Büyük sanayi müesseseleriyle maarif ve kültür müesseseleri arasında bildiğimiz ölçü dışında daha tesirli yollarla düzenlenmiş bir işbirliğinin en mükemmel numunesi Karabük’te görülmektedir. Bir ikinci numunesi Karabük gibi bir ikinci sanayi şehrimiz olan Kırıkkale’de mevcut ameli “ İş Okulu” işte bu maksatla tesis edilmişti. Kırıkkale İş Okulu yalnız geceleri çalışmaktadır. Karabük, geceli gündüzlü faaliyet halindedir.

2.2.4. Büyük Sanayi ve Kültürel- Mesleki Mobilité

Fındıkoğlu bu başlık altında özellikle bir ailenin nasıl Karabük’e geldiğini ve çeşitli zorluklar yaşadığını anlatır. Bir örnek şöyledir; Ailenin babası demir çelik fabrikasına iş için gelmişler ancak ilk dönemlerde bir ev bulamayıp bir oda kirala-

miştir. Devamında çeşitli zorluklar çekmelerine rağmen zamanla durumları düzelmiştir.

Fındıkoğlu yine başka bir görüşmecide şunları aktarır: Genç bir adam İstanbul ve Trakya'da çeşitli işler tuttuktan sonra Karabük'e gelir ve demir çelikte çalışmaya başlar. Zamanla fabrikadan ayrılıp kendi iş yerini kurar ve zamanla ekonomik durumu kendine gelir.

2.2.5. Sanayileşme- Şehirleşme ve Karabük Matbuatı (Basın)

Bir kentin belki de en önemli göstergelerinden biri diyebileceğimiz basın-yayın gazetecilik konusuna Fındıkoğlu hoca da önem vermiştir.

Bugünkü Karabük kazası, bir bakıma 67 vilayetin belki 62 sinde de görülmeyen bir gazetecilik hareketine sahne olmaktadır. Bu hareketin 1937 ile başlayan sanayileşme, onun neticesi sayılan şehirleşmeye borçluluğu şüphesizdir.

2.2.6. Karabük'te Dini Hayat

Fındıkoğlu bu başlık altında büyüyen kentin cami ve ibadet ihtiyaçlarının karşılanması durumuna örnek vermiştir. Çeşitli cami yaptırma dernek ve bağışçılarından bahsetmiştir. Önemli bir bağışçı olarak da hem DÇİ kurumunu hem de oradaki işçileri göstermiştir.

2.2.7. Çeşitli Diğer Tesirler

Karabük şehir olarak teşekküle başladığı günlerden bu yana, cemaat halinden cemiyet şekline geçen topluluklarda görülmesi bir bakıma tabii karşılanan suçluluk hadiselerine sahne olmaktan geri kalmamıştır. 1935 Karabük, her hangi bir suç davranışına yabancı iken 1937'den itibaren bazı suçlara sahne olmuştur.

Sanayileşme yolu ile şehirleşmenin beldenin edebi hayatına etkisi de dikkat çekiyor. Gelişen kent hayatıyla birlikte bölgenin çeşitli kitaplarda ve şiirlerde anlatılması durumu karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda hem şehrin tanıtımına hem de şehirdeki yazar ve şairlerin tanıtımına imkan vermektedir.

2.2.8. Adapazarı’nın Şehirleşmesi ve Başlıca Sosyolojik Problemleri

Fındıkoğlu bu makalesinde Adapazarı şehrinin sosyolojik incelemesini yapmaktadır.

Vilayet Olmaya Doğru: Adapazarı şehir olmadan önce Kocaeli’nin bir ilçesiymiş. Hem ziraat hem de ticaret açısından elverişli bir bölge olduğunda bahsedilmektedir. Zamanında çeşitli bankaların da ilk kuruldukları yer olması da şehrin önemini arttırmaktadır. 1927 yılından sonra yapılan nüfus sayımlarında da gözlenen niceliksel artış zamanla şehri, ülkenin en kalabalık on ikinci ili haline getirmiştir.

Şehir Sosyolojisi Bakımından Adapazarı: Artan nüfus ve gelişen ticaret beraberinde hem şehri oluşturmuş hem de bu durum sosyologların şehirleşme dedikleri durumu ortaya çıkarmıştır.

Fındıkoğlu da Ülken gibi bir bölgenin şehir olma ve şehirleşme olanaklarından biri olarak sanayi ve ticarete önem vermektedir.

Şehirleşmenin Sosyolojik Yönleri: Fındıkoğlu bu başlık altında köy ve şehirlerin karşılaştırılmasını yaparak şehrin, şehirleşmenin ne olduğuna ve ne olmadığını daha ayrıntılı özellikler vererek göstermektedir.

Şehirleşmenin Doğurduğu Sosyal Mesafeler: Fındıkoğlu tıpkı Karabük incelemesinde yaptığı gibi incelediği şehirde sanayileşme ve şehirleşmenin etkilerini başlıklar halinde anlatmaktadır.

-Sakarya’da Bankacılık

Özellikle Sakarya’da 1900’lerin başlarında kurulan bankalardan bahsedilmektedir. Ve bu bankaların giderek önem kazanması ve güçlenmesini öne çıkarmaktadır.

Şehirleşme ve Sendikalaşma: Sakarya ilindeki sendikalardan bahsedilmektedir (toplam 14 tane faal). Bu kadar fazla sendikalaşma göstermektedir ki bu ilimizde sanayileşme bir hayli önemli seviyelerdedir.

Sakarya’da Balıkçılık ve Ormancılık: Balıkçılık ve Ormancılığın ne derece geliştiği ve ekonomiye katkısı anlatılmaktadır. Yapılan bu mesleklerde gelişen ekonomi hakkında bizlere bilgi vermektedir.

Şehirleşme ve Kooperatifleşme: Kooperatifçiliğin nitelik ve niceliğindeki artışlardan bahsedilmektedir.

Şehirleşme ve Maarif Müesseseleri: Gelişen eğitim olanaklarından bahsedilmektedir.

Entegrasyon Problemleri: Şehirleşmeyle ortaya çıkan birtakım değişikliklere ve sorunlara uyum ve çözüm stratejileri gerektiğinden bahsedilmektedir.

Sakarya'da Gazetecilik: Şehrin gazetecilik ve edebiyat hayatının analizi yapılmaktadır.

3. Ülken ve Fındıkoğlu'nun Kent Sosyolojisine Dair Görüşlerinin Karşılaştırılması

Öncelikle her iki yazar da bir yerin şehir olabilmesinin en önemli koşullarından biri olarak sanayi-ticaret-ekonomiyi görmekte-dirler. Ülken'e göre bir şehrin en belirleyici özelliklerinden biri üretim faaliyetlerinin yoğun oluşudur. Bu yargının bir benzeri Fındıkoğlu hocada da karşımıza çıkmaktadır. Fındıkoğlu da bir yerin şehir olabilmesinin önemli özelliklerinden birini o şehirdeki sanayinin gelişmesine dayandırmaktadır.

Hem Ülken hem de Fındıkoğlu bir şehrin sosyolojik incelemesini yaparken gözlem ve karşılaştırma yöntemlerini kullanmaktadırlar. Aynı zamanda Fındıkoğlu yaptığı çalışmalarında bizzat incelediği o şehirde hazır bulunup yerine göre köylü ve şehirliyle diyalog kurmuştur.

Ülken şehri tanımlarken sosyal bir tanım yapmaktadır: “Şehir çeşitli toplumsal tiplere dahil olarak her birinde ayrı bir rol oynayan ikincil bir toprak cemiyetidir”. Buna karşılık Fındıkoğlu ele aldığımız üç makalesinde resmi bir tanımla yetinmektedir. O nüfusu 2000'den fazla bölgelerin şehir olarak tanımlamasını kabul etmektedir.

Ülken yazılarında şehirleri birlik-beraberliği bozulmuş ve birlik-beraberliği bozulmamış olarak sınıflandırmaya tabi tutarken Fındıkoğlu böyle bir sınıflandırma yapmamıştır.

Fındıkoğlu mikro bir çalışma olarak Karabük ve Adapazarı şehirlerini tek tek ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bunun aksine Ülken ayrıntılı şehir analizleri yerine şehir ve şehir sosyolojisinin ne olduğu ve ne yapması gerektiğine dair bilgiler vermiştir.

Sonuç

Ülkemizde yirminci yüzyılın başlarında önem kazanan ve sistemli hale gelen sosyoloji bilimi beraberinde şehir sosyolojisi çalışmalarının da ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte başlayan modernleşme hareketleri Batıyla olan ilişkilerimizi dönüştürmüştür. Bu anlamda Batı’dan aktarılan modernleşme dinamikleri beraberinde şehirlerin oluşumunu ve şehirleşmeyi de mümkün kılmıştır. Yaşanan şehirleşmenin ülkemize ve topluma ne tür olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğunun ortaya konulmasında önemli bir görev yeni yeni oluşmaya başlayan şehir sosyolojisine verilmiştir. Bu anlamda çeşitli sosyologlar şehirleri sosyolojik açıdan ele almak istemişlerdir. Türk sosyolojisi bağlamında şehir sosyolojisi alanında ilgilenen sosyologların başında Hilmi Ziya ÜLKEN ve Ziyaeddin Fahri FİNDİKOĞLU gelmektedir. İki yazar da yer yer benzeşen kendi üsluplarıyla şehrin ve şehirleşmenin dinamiklerini ortaya koymaya çalışmışlar ve şehirleşmenin olumlu-olumsuz etkilerinden bahsetmektedirler. Aynı zamanda var olan olumsuz etkilerinden kurtulma yollarını ele almışlardır. Her iki yazarında yöntem olarak gözlem ve karşılaştırma yöntemlerine önem verdiği görülmektedir. Yine iki yazar da paralel şekilde şehir sosyolojisinde üretim faaliyetleri üzerinde durmuşlardır. İki yazarın birbirinden kısmen ayrıldığı belki de en önemli nokta ise, Fındıkoğlu’nun özel olarak Karabük ve Adapazarı şehirlerini analiz ederken, Ülken’in daha genel manada şehre ve şehir sosyolojisinin nasıl olması gerektiğine önem vermesidir. Ancak bu farklılık nihai noktada aynı amaca hizmet etmektedir. Çünkü her iki düşünürün metinlerinden de bir şehrin nasıl incelenmesi gerektiği çıkarılabilmektedir. Bu noktada Fındıkoğlu’nun çalışmaları daha pratiğe yönelik, sahaya inmeyi gerektiren, daha nitel araştırmalar olarak görülebilirken, Hilmi Ziya Ülken’in çalışmaları “teorik ve olması gereken” noktasında felsefik bir tarza büründüğü noktasında değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Fındıkoğlu, Z. F. (1960). “Karabük’ün Teşekkülü ve Bazı Demografik ve İktisadi Meseleleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s. 96-107.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1961). “Karabük’te Sanayileşmenin İktisadi ve İçtimai Tesirleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s. 1-37.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1996). “Adapazarı’nın Şehirleşmesi Ve Başlıca Sosyolojik Problemleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s. 1-60
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Belediye Tenbih ve Yasakları (7)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 265.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı II (2)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 96-106.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı III (3)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 110-119.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı IV(4)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 178-186.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı V(5)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 217-226.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı V(6)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 253-264.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehrin İçtimaiyatına Methal (1)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 44-52.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehrin İktisadi Fonksiyonu I (8)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 390-394.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehrin İktisadi Fonksiyonu II (9)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 429-433.